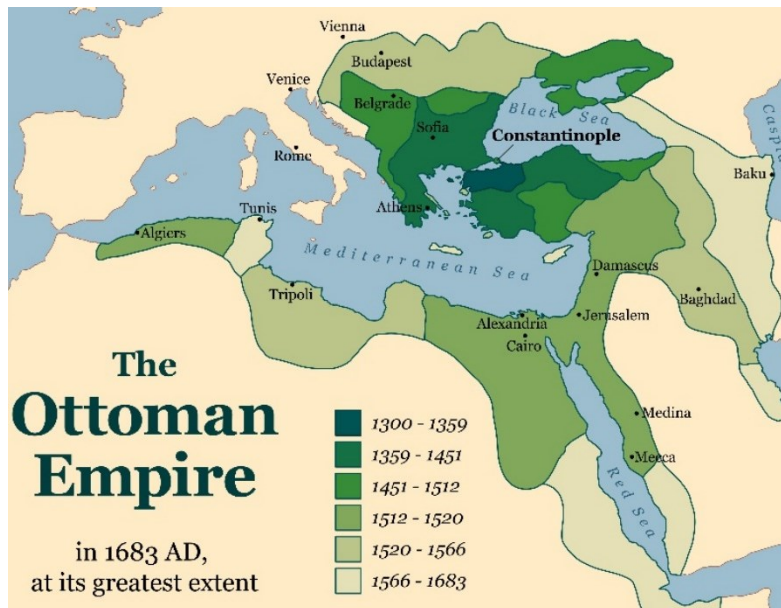

دۆزىنەۋەي جوگرافىيە مەنزىھەكەنى ئۇرۇپا

لهسهدهی سیازدههمدا (۱۳۰۰) نیمپراتوریهتی عوسمانی وهک ئیمپراتوریهتیکى بههیز له تورکیا دروستبوو. له سالى ۱۴۵۳دا عوسمانییهکان کۆنترۆلى شارى قوستهنتینییهیان کرد. ئیستا نهو روپییهکان ناتوانن پریگای ناوریشمی وهک پریگایهکی بازرگانی بۆ ناسیا بهکار بهێنن. لهبهرئوه ههولیان دا پریگای تازه بدۆزنهوه. ههندیک له نهو روپییهکان ئارهزوی دۆزینییهوی ئالتون و سهرومت و سامانی تریان له ولاتانی تردا دهکرد.

Kart over det ottomanske riket: Peter Hermes Furian, Adobe Stock.

Kart over silkeveiene: Maxin P, Adobe Stock.

فاسکو دی گاما ریځای بهر و هیندستان دوزیهو

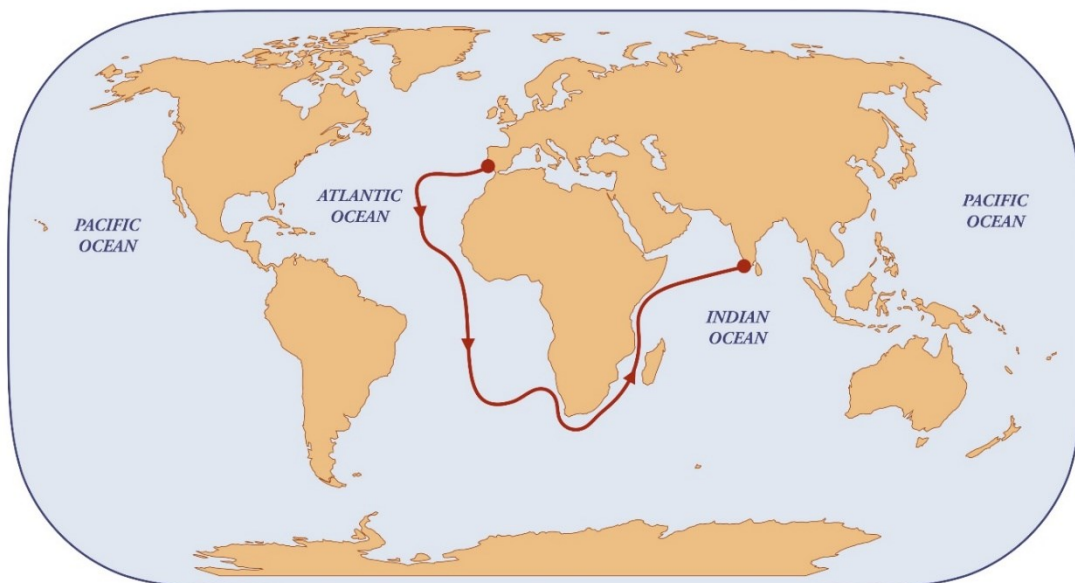
لهسالی ۱۴۹۷ د فاسکو دی گاما گهشتیکي به چوار کهشتیهو له پورتوگالهو دهسټیکرد، نهو کاته پورتوگال گهلیکی دهریایی بههیز بوون. نهو گهشتی کرد بهدموری نهفریقا بهر و هیندستان . گهشتهجوگرافیهکه، بهخوشیهو لهلایین سازادموه پیشوازی لیکرا. فاسکو دی گاما لهسالی ۱۴۹۹ گهرايموه بو پورتوگال. لهگهڼ خویدا بههاراتی هینابوو، بو نهو دی پاره دی گهشتهکهی پندابین بکات، و کاتیک گهرايموه بهشانازییهو پیشوازی لیکرا. نیستا نهو روپییهکان دمتوانن ناوړېشم، بههارات و کهلوپملي تر له ناسیاوه بهینن و پاره دی باشیان دهسټیکهویت. نهو شتانه له نهو روپا لهو کاتهدا زور بهنرخ بوون. لهگهڼ نهو شدا که کونترولی تهوای دهریای ناوړاستیان نهکردبوو، بهلام پاره دی باشیان دهست دهکوت. لهسالی ۱۴۹۷ د فاسکو دی گاما گهشتیکي به چوار کهشتیهو له

Bilde av Vasco da Gama: Popova Olga, Adobe Stock.

پورتوگالهو دهسټیکرد، نهو کاته پورتوگال گهلیکی دهریایی بههیز بوون. نهو گهشتی کرد بهدموری نهفریقا بهر و هیندستان . گهشتهجوگرافیهکه، بهخوشیهو لهلایین سازادموه پیشوازی لیکرا. فاسکو دی گاما لهسالی ۱۴۹۹ گهرايموه بو پورتوگال. لهگهڼ خویدا بههاراتی هینابوو، بو نهو دی پاره دی گهشتهکهی پندابین بکات، و کاتیک گهرايموه بهشانازییهو پیشوازی لیکرا. نیستا نهو روپییهکان دمتوانن ناوړېشم، بههارات و کهلوپملي تر له ناسیاوه بهینن و پاره دی باشیان دهسټیکهویت. نهو شتانه له نهو روپا لهو کاتهدا زور بهنرخ بوون. لهگهڼ نهو شدا که کونترولی تهوای دهریای ناوړاستیان نهکردبوو، بهلام پاره دی باشیان دهست دهکوت .

The Vasco da Gama voyage

Kart over Vasco da Gamas reise fra Portugal til India: Dimitrios, Adobe Stock.

کریستوفەر کۆلۆمبوس ئەمریکای دۆزییەوه

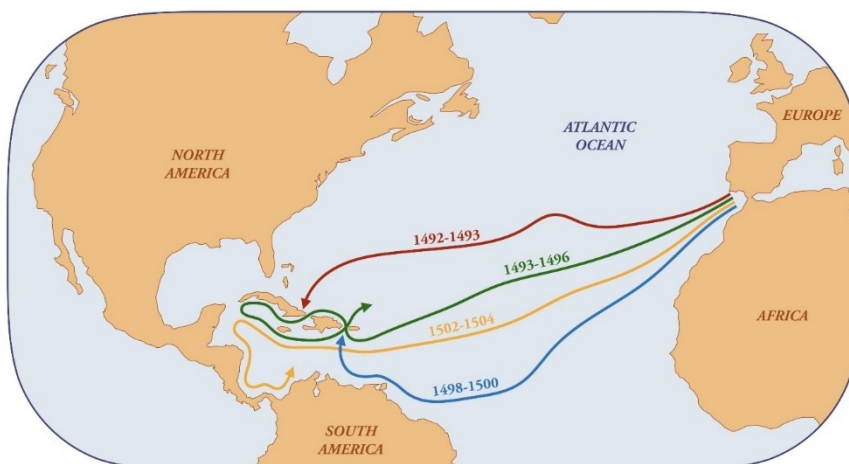

Foto av maleri: caifas, Adobe Stock.

کریستوفەر کۆلۆمبوس لەکاتی خۆیدا وەک گەڕیدەیهکی داھێنەر و پیاویکی بازرگان چوار گەشتی گەورە کرد. لە ساڵی ١٤٩٢ دا گەورە بازرگانی ئیتالیا کریستوفەر کۆلۆمبوس بە سێ کەشتییەوه لە ئیسپانیاه بەرەو رۆژئاوا گەشتی کرد، ئەمەش بۆ دۆزینەوهی رینگا بۆ ئاسیا بەی ئهوهی بەدهوری ئەفریقادا بروت. ئەم گەشتە گەشتیکی ترسناک بوو چونکە نەیدەزانی کە سەفەرەکە چەندە کات دەخایەنیت و ئەو خواردن و خواردنەوهی کە پێیانه ئایا بەشیان دەکات یان نا. دواى دوو مانگ کۆلۆمبوس و لاتى دۆزییەوه. ئەمەش ئەمریکا بوو ، بەلام ئەو تەسەوری دەر د کە هیندستان بێت. ئەوروپییەکان نەیدەزانی کە ئەمریکا هەیە. لەبەر ئەوه بەدانیشتووانەکیان دە و ت هیندییەکان و بە و لاتەکش قیستیندیا. کریستوفەر کۆلۆمبوس لە کاتی گەڕانەوهیدا

جگەرە، ئەنناس و جۆلانەى لە دورگەکانی هایتی و کوباوه هینابوو. ئەمەش شتیکى تازه بوو کە پیشکەشی ئەوروپییەکانی کرد. کریستوفەر کۆلۆمبوس لەکاتی خۆیدا وەک گەڕیدەیهکی داھێنەر و پیاویکی بازرگان چوار گەشتی گەورە کرد. لە ساڵی ١٤٩٢ دا گەورە بازرگانی ئیتالیا کریستوفەر کۆلۆمبوس بە سێ کەشتییەوه لە ئیسپانیاه بەرەو رۆژئاوا گەشتی کرد، ئەمەش بۆ دۆزینەوهی رینگا بۆ ئاسیا بەی ئهوهی بەدهوری ئەفریقادا بروت. ئەم گەشتە گەشتیکی ترسناک بوو چونکە نەیدەزانی کە سەفەرەکە چەندە کات دەخایەنیت و ئەو خواردن و خواردنەوهی کە پێیانه ئایا بەشیان دەکات یان نا. دواى دوو مانگ کۆلۆمبوس و لاتى دۆزییەوه. ئەمەش ئەمریکا بوو ، بەلام ئەو تەسەوری دەر د کە هیندستان بێت. ئەوروپییەکان نەیدەزانی کە ئەمریکا هەیە. لەبەر ئەوه بەدانیشتووانەکیان دە و ت هیندییەکان و بە و لاتەکش قیستیندیا. کریستوفەر کۆلۆمبوس لە کاتی گەڕانەوهیدا جگەرە، ئەنناس و جۆلانەى لە دورگەکانی هایتی و کوباوه هینابوو. ئەمەش شتیکى تازه بوو کە پیشکەشی ئەوروپییەکانی کرد .

The Columbus voyages

Kart over Kristoffer Columbus' reise fra Spania til Det karibiske hav: Dimitrios, Adobe Stock.

ئێمه دملین که کۆلومبوس یهکم ئوروپی بوو که ئهمریکای دۆزییهوه، بهلام بهلگهکان دهمسەلمینن که لهیڤ ئهریکسن که ڤایکینگ بوو له سەدهی یهکمدا ئەمە ۵۰۰ سال پیش کۆلومبوس کردبوو. کیشوری ئهمریکا ناوی ئهمریکای دۆز مەرمیهکی ئیتالی که ناوی ئامیریگو ڤیسپوکی بوو. ئامیریگو ڤیسپوکی له سالانی ۱۵۰۰ بو وەرگرت له‌دوای ۱۵۰۱ گهرانیکی له کهناری دمریادا راگهیاند ئهمریکا کیشوریکی سەربه‌خۆیه و رۆژه‌لاتی ئاسیا نییه وهک که پیشتر. کۆلومبوس بروای وابوو.

Foto av Leiv Eriksson-statue: Bill Perry, Adobe Stock.

Illustrasjon av Amerigo Vesputti, wowinside, Adobe Stock.

فیردیناند ماگهلاند - ریگایهک بهر هو ئوقیانوسی هیمن به دهوری

ئهمه ریکادا

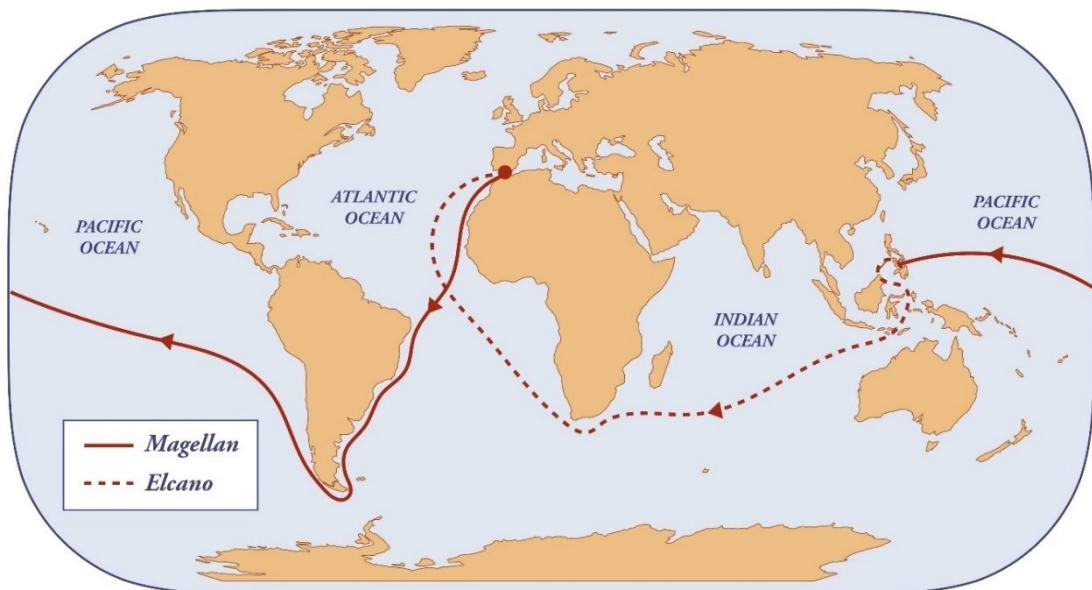
Foto av maleri av Ferdinand Vespucci:
Álvaro Germán Vilela, Adobe Stock.

له سالی ۱۵۱۹ فەرناندۆ ماگهلاندی پورتوگالی لەریگهی دەریاوه دەرچوو بۆ دۆزینەوهی ریگای دەریایی بۆ خواروی ئاسیا. فەرناندۆ لەلایەن پاشای ئیسپانیاه پشتیوانیی وەرگرت، لەبەرئەوهی پاشای پورتوگال حمزی نەدەکرد که یارمەتی پرۆژە بێ ئەندازەکی ماگهلاند بەدات. پورتوگالییهکان لەو کاتەدا کۆنترۆلی ریگای ئاوی دەوری ئەفریقایان کردبوو. بەم شێوەیه پاشای ئیسپانیا سەرسام بوو بە پێشنیارەکی ماگهلاند بۆ دۆزینەوهی ڕێڕەویەک بۆ خوارووی ئەمریکا. ئەمەش پەڕیوەست بوو بە دەسکەوتنی پارمیه له بههارات و شتی تر له ئاسیاوه، وەکوو دارچینی، بههارات، سیر...تاد.

ماگهلان گەشتە دەریاییهکی لەگەڵ پینچ کەشتی کۆنی بەکارهاتوودا کرد. گەشتە (گویمان) و یەکم ئوروپی بوو که گەشتە فلیپین و هەر لەوێش کۆژرا. نەخۆشییهکانی ئەسکەربوت، نەخۆشی تر و سەرکەشی زوربەییانی ناچارکرد که یەکیک له کەشتیهکان بهجێبهێڵن.

بەدرێژایی ریگای ئوقیانوسی هیندی چوار کەشتی یەک له دواي یەک لەناوچوون، تەنها کەشتیهک بەناوی فیکتۆریا گەڕایهوه بۆ ئیسپانیا. ئەمەش له سالی ۱۵۲۲ دا بوو. له کۆی ۲۳۵ پیاو تەنها ۱۸ کەس له ژياندا ما بوون. ئەمانەش نزیکه ۱۸ تەن بههاراتی خواراویان پێبوو .

The Magellan-Elcano voyage

Kart over Ferdinand Magellans reise fra Spania til Filippinene. Da Magellan døde, ble Juan Sebastián Elcano sjef om bord på det siste av fem skip; Victoria. Elcano seilte skipet hjem til Spania og ble det første som gjennomførte en jordomseiling: Dimitrios, Adobe Stock.

دۆزیننه‌وه‌ی ئەمەریکا

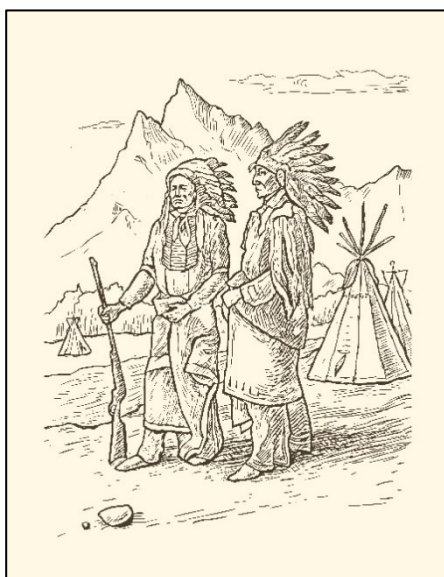
دۆزیننه‌وه‌ی ئەمەریکا گەرنج بوو بۆ ئەوروپییەکان. لەسەده‌ی شانزدهه‌مدا بەشێکی زۆر له ئەوروپییەکان سەردانی ئەمەریکایان کرد. ئەمەش سەرەتای سەردەمی کۆلۆنیالی بوو. ئەوروپییەکان بوونە خاوەنی کۆلۆنی له کیشوهره‌کانی ئەمەریکا، ئەفریقا و ئاسیا. بەمەش ئەوروپا دەرماندتر و بەهێزتر بوو.

Illustrasjon av kolonisering i Afrika: Erica Guilane Bachez, Adobe Stock.

Illustrasjon av kolonisering i Sør-Amerika: Juulij, Adobe Stock.

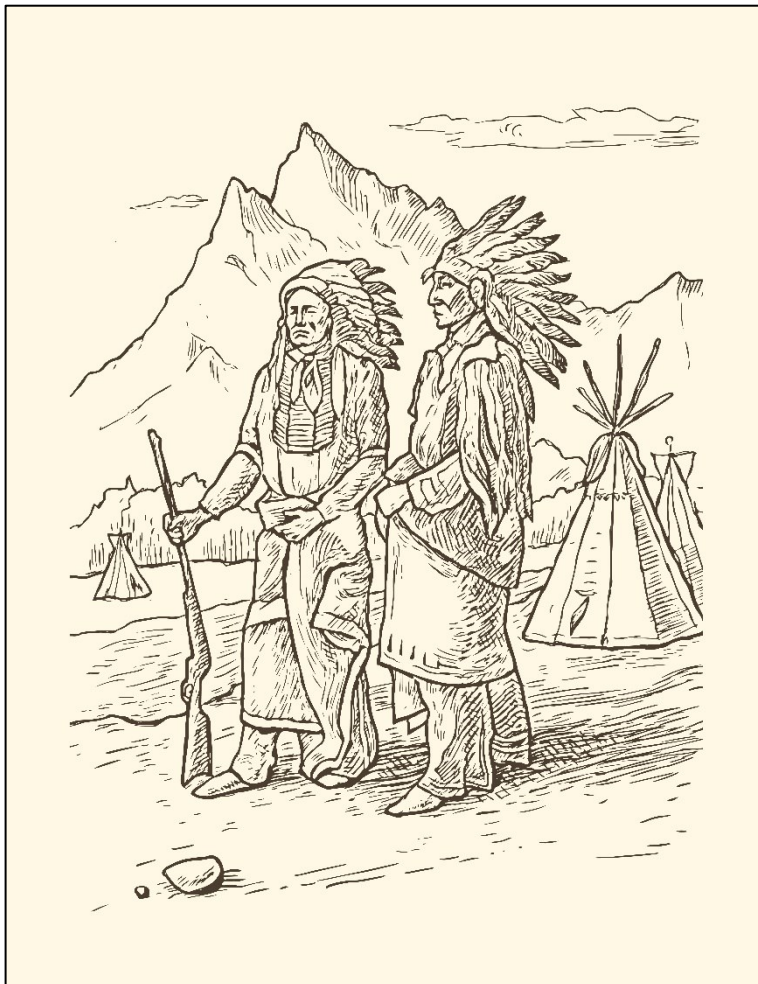

Illustrasjon av indianere:
анатолий шаповал, Adobe Stock.

بۆدانیشتوانی ناوچه‌که، له‌ناویاندا هیندییه‌کانی ئەمەریکا و دانیشتوانی ئەفریقا، ئەمە بوو به‌کارسات. هینده‌کان ده‌کوژران باری دهمردن به‌هۆی نه‌خۆشیه‌ی درمییه‌کان که ئەوروپییەکان له‌گەڵ خۆیان هینابوویان. ژماره‌ی هیندییه‌کانی ئەمەریکا له‌ ساڵی ۱۴۹۲ به‌ پێنج ملیون هه‌ژمار ده‌کرا. له‌ ساڵی ۱۶۵۰ ژماره‌ی دانیشتوانه‌که‌ ته‌نها هه‌شت ملیونیان مابوووه‌.

پرسیاره سه‌ه‌کیه‌کان

1. ٲرنگای بازرگانی ننیوان ئه‌وروا و ئاسیا ناوی چی بوو؟
2. بوچی ئه‌وروییه‌کان بو دۆزینه‌وه‌ی ٲرنگای تازه گه‌شتیان بو ئاسیا کرد؟
3. کئ ٲرنگای ناوی له ئه‌ورواوه بو هیندستان دۆزییه‌وه؟ ئه‌مه‌ش که‌ی ٲویدا؟
4. باسی ٲرنگای گه‌شته‌که له ٲورتوگاله‌وه بو هیندستان بکه؟
5. فیردیناند ماگیلاند به‌چی ناوبانگی دهر کرد؟
6. کئ ئه‌مه‌ریکای دۆزییه‌وه؟ وه که‌ی بوو؟
7. بروت وایه که هه‌ریه‌که له فاسکو دی گاما، کۆلومبوس، ماگیلاند و دۆزهره‌وه جوگرافیه‌کانی تر نازابوون؟
8. دۆزینه‌وه‌ی ئه‌مه‌ریکا له‌لایهن ئه‌وروییه‌کانه‌وه چه‌نده گرنگ بوو؟
9. دۆزینه‌وه‌ی ئه‌مه‌ریکا بو هینده‌کان چه‌نده گرنگ بوو؟

Illustrasjon av indianere: анатолій шаповал, Adobe Stock.

Oppgave 2 - Velg det riktige svaret

1. Hvorfor reiste europeerne på oppdagelsesreiser på 1400-tallet?
 - a) For å bekjempe Det ottomanske riket
 - b) For å bruke silkeveien
 - c) For å finne nye handelsveier til Asia

2. Hvem var den første europeeren som fant sjøveien rundt Afrika til India?
 - a) Kristoffer Columbus
 - b) Vasco da Gama
 - c) Amerigo Vespucci

3. Hvem var den første europeeren som kom fram til Filippinene?
 - a) Kristoffer Columbus
 - b) Ferdinand Magellan
 - c) Vasco da Gama

4. Hvem oppdaget Amerika på slutten av 1400-tallet?
 - a) Ferdinand Magellan
 - b) Kristoffer Columbus
 - c) Amerigo Vespucci

5. Hva het vikingen som reiste til Amerika på 900-tallet?
 - a) Leiv Eriksson
 - b) Liv Ullmann
 - c) Amerigo Vespucci